

MATERIALIZMO TRADICIJOS KAUNO MEDICINOS INSTITUTE

I. ZAKSAS

Kauno Medicinos instituto materialistinės tradicijos klostėsi jau buržuazinio viešpatavimo metais. Šios tradicijos buvo pagausintos, praturtintos tarybinės valdžios laikotarpiu.

Buržuazinėje Lietuvoje Kauno universiteto Medicinos fakultete vyko kova tarp materializmo ir idealizmo. Norint suprasti šios kovos reikšmę, reikia nors trumpai susipažinti su to meto ideologinio gyvenimo ypatin-gumais Lietuvoje apskritai ir Kauno universitete.

Buržuazinio viešpatavimo metais lemiamas pozicijas ideologiniame šalies gyvenime turėjo klerikalai. Jie per savo gausią spaudą plačiai skleidė religines-idealistine pažiūras ir ryžtingai kovojo prieš materializmą. Kunigai monopolizavo moksleivių auklėjimą. Pagal 1927 metais fašistinės vyriausybės pasirašytą konkordatą su Vatikanu dvasininkijai buvo duota teisė kontroliuoti dėstymą mokykloje, reikalauti, kad iš mokyklos būtų pašalinti bažnyčiai nepageidaujami mokytojai.

Dvasininkija stengėsi taip pat paimti savo įtakon ideologinį studentijos auklėjimą. Kauno universitete didžiulis vaidmuo priklausė klerikaliniam Teologijos-filosofijos fakultetui. Į šio fakulteto darbo planus buvo įtraukti tiek visuomeniniai, tiek gamtos mokslai, kurie buvo dėstomi religine-idealistine dvasia. Klerikalai leido studentijai ir inteligentijai eilę žurnalų pasaulėžiūriniais klausimais, kovojo prieš pažangią mintį, prieš materializmą gamtos moksluose.

Klerikalai atkakliai stengėsi patraukti į savo pusę gamtos mokslo atstovus. Tačiau šioje veikloje jie ypatingais laimėjimais pasigirti negalėjo. Vienas iš universiteto fakultetų, kuriame religinė-idealistine pasaulėžiūra nerado sau bent kiek stipresnės atramos, buvo Medicinos fakultetas. Visu buržuazinio viešpatavimo laikotarpiu fakultete idealistinės krypties šalininkų buvo nedaug. Vienas iš jų, profesorius Landau, atvykęs 1923 metais iš Šveicarijos į Kauno universiteto Medicinos fakulteto histologijos katedrą, nemaža pasidarbavo smegenų tyrimo srityje. Neteisingai interpretuodamas tyrimo duomenis ir remdamasis idealistiniu energetizmo mokymu, profesorius Landau pradėjo išplėstinį puolimą prieš darvinizmą tiek spaudoje, tiek žodžiu. Jis neigė evoliuciją, pažangą gyvojoje gamtoje, kategoriškai tvirtino, kad „meškos smegenys neišriedėjo nei iš lapės, nei iš beždžionės smegenų, nei iš x nei iš y-o smegenų“¹. Jis sukūrė idealistinę-metafizinę „biologiskąją reliatyvybės teoriją“, kurios esmė yra tokia: gyvojoje gamtoje mes susiduriame ne su materialiais kū-

¹ E. Landau, Descendencijos klausimu.— „Kosmos“, 1925, p. 49.

nais, o su daugiau ar mažiau sudėtingais energijų grupavimais. Tarp gyvulių rūšių nėra jokio filogenetinio ryšio. Negalima skirstyti gyvūnų rūšis į aukštesnes ir žemesnes, „nes kiekviena lytis (pavidalas, forma) yra sau reliatyviai tobula ir kaip rūšis (species) yra nekintama“². Kovoje prieš darvinizmą E. Landau panaudojo formaliąją genetiką. Reikia pažymėti, kad antidarvinistines Landau idėjas palankiai sutiko klerikalai, mielai spausdinę jo straipsnius savo spaudoje.

Idealistines pažiūras biologijoje ir medicinoje gynė taip pat O. Pūdymaitis. Jis gyvą organizmą aiškino iš vitalizmo pozicijų. O. Pūdymaitis teigė, kad gyvajame organizme esanti nemateriali jėga, tvarkanti visus gyvybinius procesus pagal tam tikrą planą. „Kas reguliuoja visą ląstelės darbą? Kas pagauna visas žinias iš oro? Kas duoda atitinkamus įsakymus judinamiesiems, kvėpuojamiesiems, virškinamiesiems, visimo organams? Kas rūpinasi atremti išorinius priešus, bakterijas, nuodus ir t. t.? Tik bešališkai visa tai apmąščius, prieinama išvada: yra kažinkoks Kūrėjas, kurį senovės išminčiai vadino ir kitaip, k. a.: Logos (Heraklitas), Demiurgos (Platonas), Physis (Hippokrates), Entelechia (Aristotelis); mes gi jį galime pavadinti „vidiniu inžinieriu“, kuris visa tai reguliuoja“³.

Vitalistinės pažiūros O. Pūdymaičio pasaulėžiūroje susipina su agnosticizmu, kuris kartu jas paremia. Vitalistinės krypties šalininkas aiškino, kad gamtos apskritai negalima pažinti. Stengdamasis pagrįsti savo agnosticizmą, O. Pūdymaitis neteisingai priešpastatė gamtos pažinimą ir jos supratimą. Anot jo, gamtos pažinimas dar nėra jos supratimas. Ypač nepažinti esanti gyvoji gamta. Ląstelė, teigė jis, „tai stebuklas savyje, ...veikiąs pagal nustatytą planą; tai yra mikrokosmos, paslaptis, kurios mums niekuomet nebus lemta atidengti!“⁴. Norint suprasti ląstelės veiklą, esą būtina pripažinti „vidinį inžinierių“, „laivo kapitoną“...

Agnosticizmas aiškiai išskyla aikštėn O. Pūdymaičio samprotavimuose apie gydytojo santykius su ligoniais. Jis teigė, kad gydymo procese vien laboratorinių duomenų nepakanka, kad reikalingas ir asmeninis gydytojo bendravimas su ligoniu, psichoterapija. Tokiuose samprotavimuose dar nieko nepriimtino nėra. Šiuolaikinė medicina pripažįsta didelę gydytojo asmeninio bendravimo su ligoniais, žodžio ir įtaigos reikšmę, nustatant diagnozę. Dabar vis didesnis dėmesys skiriamas medicininei psichologijai. Kai kuriose šalyse ne tik psichiatrinėse, bet ir kitokiose ligoninėse dirba psichiatrai. Tačiau O. Pūdymaitis, pirma, klaidingai priešpastatė diagnostikoje laboratorinius tyrimus asmeniniam gydytojo bendravimui su ligoniu, skelbė, kad vienintelis medicinos vystymosi kelias — grįžti iš laboratorijų prie ligonio lovos, prie paties ligonio. Visiškai aišku, kad tokie siūlymai yra nukreipti prieš medicinos pažangą, kuri yra susijusi su tikslųjų mokslų — fizikos, matematikos, chemijos (pastaruoju metu ir kibernetikos) įdiegimu į medicininę praktiką, su tiksliais laboratoriniais tyrimais, padedančiais nustatyti tikslią diagnozę. Antra vertus, O. Pūdymaitis gydytojo ir ligonio santykius suprato iš idealistinių pozicijų. Anot jo, diagnostikai reikalinga dar ir intuicija. Reikia pabrėžti, kad ir dabar tarybiniai mokslininkai pripažįsta, jog diagnostikoje tam tikrą vaidmenį vaidina gydytojo intuicija, t. y. tiesioginis ligonio stebėjimas ir diagnozės nustatymas be platesnių samprotavimų ir laboratorinių duomenų pagalbos. Tačiau marksistai intuiciją supranta kaip savybę, įgytą turtingo patyrimo eigoje, stebėjimo, mąstymo ir praktikos metu. Visai kitaip in-

² E. Landau, Biologiškoji reliatyvybės teorija.— „Kosmos“, 1925, p. 275.

³ Med. d-ras Pūdymaitis, Gyvybė, liga, gydytojas.— „Medicina“, 1935, p. 784.

⁴ Ten pat.

tuiciją suprato O. Pūdymaitis. Pasak jo, ši pažinimo forma esanti ne įgyta, bet įgimta kiekvienam žmogui. Jis, sekdamas Bergsono pažiūromis, intuiciją laikė instinktu, priešpastatydamas ją mąstymui. Jo nuomone, intuicija visiškai nepriklausanti nuo išorinių veiksnių, ji esanti grynai subjektyvaus, vidinio pobūdžio, kiekvieno žmogaus specifiskai, savaip pergyvenama. Pačius santykius tarp gydytojo ir ligonio O. Pūdymaitis suprato mistiškai. Jis teigė, kad esanti kažkokia nemateriali emanacija (spinduliavimas), kažkoks „fluidum“ (t. y. slėpingas skystis), kuris eina iš žmogaus į žmogų⁵.

Idealizmas, sprendžiant pagrindinio filosofijos klausimo pirmąją pusę, agnosticizmas,— sprendžiant antrąją jo pusę, nuvedė šį tikslųjų mokslų atstovą į religijos glėbį. O. Pūdymaitis patarinėjo gydytojams praktiškos psichologijos ieškoti šventraštyje ir apskritai krikščioniškosios bei kitų religijų kūrėjų raštuose, susidaryti bendriausias pažiūras į mediciną (medicinišką pasaulėžvalgą) su religijos pagalba.

Granitinis pagrindas, į kurį atsimušdamos dužo idealistinės bangos, buvo stichinis, arba gamtamokslinis, materializmas, kurio laikėsi didžioji Medicinos fakulteto darbuotojų dauguma. Leninas gamtamoksliniu materializmu vadina „stichišką, neįsisąmoninamą, neapiformintą, filosofiškai nesąmoningą didžiulės gamtininkų daugumos įsitikinimą objektyviu išorinio pasaulio realumu, kurį atspindi mūsų sąmonė“⁶.

Viena iš svarbiausių mokslinių teorijų, kuria rėmėsi gamtininkai, kurdami savo pasaulėžiūrą, buvo darvinizmas. Jis įrodė ne tik gyvosios gamtos procesų objektyvumą, materialumą, bet ir jų vystymąsi, dialektinį ryšį. Darvinizmas daugiausia nulėmė tai, kad stichinis gamtininkų materializmas buvo glaudžiai susijęs su stichine dialektika, su vystymosi idėjų taikymu, nagrinėjant tiek pačią gyvąją gamtą, tiek perėjimus iš vienos materijos judėjimo formos į kitą (gyvybės atsiradimą iš neorganinės gamtos, gyvulišką žmogaus kilmę).

Kauno universiteto Medicinos fakultete dirbo nemažas gamtininkų būrys ir talentingai skleidė spaudoje materialistines pažiūras. Materialistines idėjas propagavo Jonas Kairiūkštis, Tadas Ivanauskas, Petras Avižonis, Juozas Kupčinskas, V. Kuzma ir kiti. Buržuazinio viešpatavimo metais Medicinos fakulteto medikai, biologai paskelbė nemaža darbų pasaulėžiūriniais klausimais. Iš jų galima paminėti J. Kairiūkščio veikalus „Gamtos mokslų filosofija“ (1926) ir „Laisvosios minties ABC“, P. Avižonio knygele „Gyvybė ir jos atsiradimas ant žemės“ (1928), Dr. V. Kuzmos knygą „Žvilgsnis į biologinės krypties išvystymą klinikos ir praktikos medicinos sąryšyje su atskirų audinių, mikrobu ir naujiku mikroskopiškais tyrimais“ (1926). Nemaža straipsnių gamtamoksliniais pasaulėžiūriniais klausimais buvo paskelbta žurnaluose „Medicina“, „Kultūra“, „Gamta“, „Jaunimas“, laikraščiuose „Lietuvos žinios“, „Lietuvos ūkininkas“ ir kt.

* * *

Daugelio senosios kartos gydytojų pasaulėžiūra formavosi daugiausia stiprioje pažangiosios rusų kultūros įtakoje. Toji įtaka griovė religinius prietarus Rusijos aukštosiose mokyklose besimokiusio jaunimo sąmonėje ir stiprino materialistinį-ateistinį pasaulio supratimą. Antai P. Mažylis su meile prisimena dėstytas Rusijos ir kitose aukštosiose mokyklose studentams Mečnikovo fagocitozės teorijas, kurios, anot jo, buvo lyg ir poezijos prošvaistė, spindulių žiupsnelis nuobodžiuose tų laikų patologijos

⁵ Zr. O. Pūdymaitis, Sintetinė medicina.— „Medicina“, 1934, p. 12.

⁶ V. I. Leninas, Raštai, t. 14, Vilnius, 1952, p. 325.

teorijose. P. Mažylis pabrėžia, kad „mūsų senesniosios kartos gydytojams ir gamtininkams Mečnikovo skelbtosios teorijos padėjo susiformuoti materialistinei pasaulėžiūrai“⁷.

Kai kurie studentai medikai aktyviai dalyvavo revoliuciniame judėjime. Antai V. Lašas, studijuodamas Tartu universitete, buvo studentų demokratinių organizacijų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas. Taryba rengdavo mitingus, streikus, platindavo proklamacijas. Kartu su V. Lašu tuo metu Tartu universitete studijavo ir Karolis Požela. Su K. Požela asmeniškai bendravo ir studentas medikas V. Kuzma. Apie tai, kad Rusijos universitetuose viešpatavusios materializmo idėjos stipriai veikė besimokančius lietuvius studentus, su didžiausiu pasipiktinimu kalbėdavo klerikaliniai ideologai. „Dar gimnazijoje,—rašė kunigas J. Staugaitis,—nelaimingi mūsų vaikai dažnai jau nebetekdavo tikėjimo. Jei čia jo dar bent kiek išlikdavo, tai Rusijos universitetuose, kame viešpatavo nihilizmo dvasia, mūsų studentai pasiduodavo galingai srovei“⁸.

Lietuvos gamtininkų pasaulėžiūros formavimesi teigiamą vaidmenį suvaidino ir Vakarų Europos pažangiųjų mokslininkų darbai. Pavyzdžiui, T. Ivanauskas pabrėžia, kad jo materialistinei pasaulėžiūrai susidaryti ypatingai didelės reikšmės turėjo nenuilstamo, aistringo darvinisto Hekelio kūryba.

Stichiniai materialistai skelbė, kad pasaulis yra materialus, kad jame nėra jokių antgamtinių jėgų. J. Kupčinskas rašė: „Daug yra prigimtyje įvairių reiškinių, bet jų pagrinde stovi tik du ir visuomet tie patys dalykai, tai medžiaga ir jėga“⁹. J. Kairiūkštis teigė, kad visoje gamtoje, tiek negyvojoje, tiek gyvojoje, veikia objektyvūs dėsningumai. Žmogus nėra jokia išimtis. Jis taip pat yra determinuota sistema, kaip ir kiti materialiniai kūnai.

Didžioji gamtininkų dauguma iš esmės teisingai sprendė pažinimo klausimus. J. Kairiūkštis teigė, kad žmogus gali pažinti gamtą ir jos dėsningumus. Tai įrodo technikos laimėjimai. Vienintelis tikras pažinimo įrankis yra mokslas. Dėl to jokių kitų pažinimo įrankių ieškoti nereikia.

Galimybė pažinti pasaulį nereiškia, kad visi sudėtingi procesai gamtoje gali būti iš karto atskleisti, kad tiesa iš karto gali būti atrasta. Mokslininkai „nemano,—rašė J. Kairiūkštis,—kad jų rankose randasi visa teisybė ištisai. Ne, jie žino, kad tiktai valdo tos teisybės skeveldromis“¹⁰.

Gamtos reiškinių pažinimas, teisingai aiškino gamtininkai, yra sudėtingas procesas, kuriame einama iš nežinomybės į gilesnį žinojimą. Bet kurioje gamtos srityje yra aibė neišspręstų klausimų, kurie, mokslui vystantis, sėkmingai aiškinami. „Ar imsime raumenų susitraukimo mechanizmą, ar nervų laidumo esmę, ar ekskrecijos ir sekrecijos reiškinius, ar cheminę protoplazmos medžiagos struktūrą, visur rasime dar neišspręstų dalykų. Tačiau nėra tuo tarpu įtikinamo pagrindo sakyti, kad visi šitie dalykai niekuomet nebus išaiškinti monistiškai. Atvirkščiai, kuo labiau plėtojasi gamtos mokslas, tuo mažiau belieka gamtoje vietos mistiškiems dalykams.“¹¹ Apsiginklavę teiginiais apie pasaulio materialumą, objektyvų dėsningumą, apie galingą mokslinio pažinimo jėgą, gamtininkai drąsiai sprendė gamtos mokslu problemas, turinčias svarbią pasaulėžiūrinę reikšmę.

⁷ Prof. P. Mažylis, Mečnikovo mokslo reikšmė medicinai.— Kn.: J. Kupčinskas, P. Mažylis, J. Sopauskas, I. I. Mečnikovas, K., 1947, p. 69.

⁸ Paneupis, Tikyba ir mokslas, 1928, p. 4—5.

⁹ Kupčinskas J., Kaip mes pažįstame pasaulį.— „Lietuvos ūkininkas“, 1927, Nr. 31.

¹⁰ Gyd. Jonas Kairiūkštis, Gamtos mokslų filosofija, Tauragė, 1926, p. 5.

¹¹ Prof. P. Avižonis, Gyvybė ir jos atsiradimas ant žemės, K., 1928, p. 32—33.

Viena iš tokių problemų yra gyvybės esmė ir kilmė. P. Avižonis, J. Kairiūkštis parodė, kad gyvybės esmę sudaro medžiaginiai procesai, kad gyvuose organizmuose esti tie patys cheminiai elementai, kurie sutinkami negyvajame pasaulyje. Sie medikai teisingai aiškino, kad pirmieji gyvybės daigai atsirado iš neorganinių junginių.

Gamtininkai materialistai ryžtingai kritikavo vitalistines ir religines pažiūras į gyvybės esmę. J. Kairiūkštis teigė, jog vitalistų pažiūros apie nematerialių, paslaptųjų jėgų buvimą gyvuose organizmuose remiasi agnosticizmu, pesimistiniais pranašavimais, kad mokslui niekad nepavyks suvokti gyvybės esmės. Vitalistų klaida yra ta, kad jie kinų siena atskiria gyvąją ir negyvąją gamtą, skelbia, jog gyvybė esanti visiškai autonomiška sritis, kurioje veikiančios ypatingos, negyvajai gamtai svetimos jėgos.

J. Kairiūkštis įtikinamai parodė, kad religinis gyvybės kilmės aiškinimas dievo kūrimo aktu nieko bendra neturi su mokslu. „Juk aiškinimo vieton,— rašė jis,— ji pakiša stebuklo sąvoką, t. y. reiškinių, išeinančio iš gamtos dėsnių ribų ir nesuprantamo žmogaus protui. Si sąvoka neturi teisės įeiti į mokslą, nes pati ji reiškia aiškinimo ir tuo patim pačio mokslo neigimą.“¹²

Didelį dėmesį Kauno universiteto Medicinos fakulteto darbuotojai skyrė gyvosios gamtos evoliucijos problemai. Gamtininkai labai vertino Darvino evoliucijos teoriją. J. Kairiūkštis, aiškindamas Darvino teorijos triumfo priežastis, nurodė, kad ši „teorija slėpė savyje gilią filosofinę idėją, ankštai supintą faktais. Darvino idėjos pasirodė tikru raktu gyvos gamtos plėtotėi aiškinti“¹³. Pažangus gamtininkas atrėmė klerikalų teigimus, jog darvinizmas — tai ne mokslinė teorija, o neįrodyta hipotezė. Jis tvirtino, kad „evoliucijos mokslas savo bendrais principais ir dideliu atskirų faktų skaičiumi nėra tai hipotezė, bet tyrimais patikrintų faktų teikimas“¹⁴. Anot J. Kupčinsko, „Darvino teorija davė pagrindą visuomenei susidaryti naują pasaulėžiūrą, o mokslininkams biologams nurodyta nauja darbo linkmė“¹⁵.

Ypatingų nuopelnų, skleisdamas darvinizmo idėjas buržuazinėje Lietuvoje, turėjo T. Ivanauskas. Tai reikia pažymėti, turint galvoje tą faktą, kad klerikalai plačiai kovojo prieš darvinizmą. Didžiojo anglų biologo mokymo dėstymas vidurinėje mokykloje buvo uždraustas. Kunigai, prižiūrėdavę auklėjimo darbą mokykloje, persekiodavo net nedrąsius mokytojų mėginimus moksliskai aiškinti biologijos klausimus. Nepaisydamas siautusių klerikalinės reakcijos, T. Ivanauskas tiek spaudoje, tiek savo paskaitose studentams karštai propagavo evoliucijos teoriją. Jis išugdė nemažą aistringų darvinistų, kurie Tarybų Lietuvoje sėkmingai dirba mokslinį ir pedagoginį darbą.

Medicinos fakulteto kolektyvas neparėmė E. Landau antidarvinistinių-metafizinių idėjų ir davė joms griežtą atkirtį. Kritikuodamas Landau teiginius, P. Avižonis įtikinamai pagrindė rūšių kintamumą. Jis nurodė, jog „rūšių kintamumu, be kita ko, verčia mus tikėti ir paleontologija, kuri mums žemės istorijos lapuose žinduolius parodo vėliau už amfibijas, žmogų vėliau už žinduolius. Absoliutaus rūšių pastovumo mintį griaua ir homologinių ir rudimentarinių organų buvimas“¹⁶. Žinomas Lietuvos okulistas, taip pat prieštaraudamas Landau, parodė, jog gyvūnijos evoliucijoje esama pažangos, jog yra pažangos kriterijus. „Gyvijai rūšiuoti į

¹² Gyd. Jonas Kairiūkštis, Gamtos mokslų filosofija, p. 33.

¹³ Ten pat, p. 12.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ J. Kupčinskas, Evoliucijos mokslas ir genetika.— „Lietuvos žinios“, 1933, Nr. 161.

¹⁶ Prof. P. Avižonis, Kelios pastabos dėl prof. A. Landau „Biologiškosios reliatyvybės teorijos“.— „Medicina“, 1928, p. 338.

aukštesnes ir žemesnes rūšis paprastai imamas lyginimo pagrindu organizmo ir atskirų organų diferencijavimo laipsnis.“¹⁷

Teigiamu reiškiniu pažangiųjų mokslininkų teorinėje veikloje reikia laikyti tai, kad jie liko ištikimi darvinizmui mendelizmo-veismanizmo šalininkų puolimo akivaizdoje. Buržuazinėje Lietuvoje klerikaliniai ideologai ir E. Landau kovoje prieš darvinizmą plačiai naudojo genetiką, stengėsi įrodyti, kad Mendelio darbai bei Hugo de Frizo mutacijų teorija, griaunanti evoliucijos teoriją, paneigia pažangų vystymąsi gyvojoje gamtoje. Savo straipsnyje „Evoliucijos mokslas ir genetika“, atspausdintame 1933 metais laikraštyje „Lietuvos žinios“, J. Kupčinskas pabrėžė darvinizmo gyvybingumą, nurodydamas, jog genetika jokių būdų nepaneigia didžiojo anglų biologo atrastų gyvosios gamtos vystymosi dėsnų. Lietuvos pažangiųjų medikų idėjos, pareikštos daugiau kaip prieš 30 metų, tebėra aktualios ir mūsų dienomis.

Evoliucijos šalininkai (T. Ivanauskas, J. Kairiūkštis ir kt.) papuliarino Darvino žmogaus kilmės teoriją, įrodinėjo, kad gyvuliška žmogaus kilmė — tai ne hipotezė, spėliojimas, o biologinis faktas, kurį patvirtina naujai atskleidžiami duomenys.

Stichiniai materialistai parodė, kad mokslinis žmogaus kilmės aiškinimas nesuderinamas su religinėmis pasakomis apie dievišką homo sapiens sutvėrimą. J. Kairiūkštis demaskavo teologo Vasmano pastangas suderinti darvinizmą ir bibliją. (Vasmanas teigė, kad žmogaus kūnas galėjo išsivystyti iš kitų gyvių, o sielą būtina sutvėrusi dievybė.) „Toks darbas,— rašė J. Kairiūkštis, turėdamas galvoje Vasmano samprotavimus,— yra vis tiek iš anksto nepasisekimui nulemtas žygis... Juk religijos kūrinyse su ta nepaprasta reikšme, kurios ji duoda žmogui ir žemei pasaulyje, su Biblijos legendomis ir stebuklais, kur dievas, angelai ir velniai bendrauja su žmonėmis ir kišasi į asmens ir tautos gyvenimą ir kurie užtat dažnai taip naiviai atrodo kritingam protui,— yra taip sustingęs ir sukietėjęs, kad joks jų aiškinimas negali išgelbėti religijos padavimų.“¹⁸

Stichiniai materialistai teisingai suprato *mąstymą kaip aukštai organizuotos materijos savybę*, parodė, kad žmogaus sąmonė išsivystė iš gyvulių psichikos. J. Kairiūkštis rašė, kad „psichiniai procesai, kurie sudaro sąmonės turinį, eina iš galvos smegenų veikimo“.¹⁹ Panašiai aiškino šį klausimą J. Kupčinskas. „Smegenys,— rašė jis,— yra toji mašina, kurioje gimsta mintys, svajonės, troškimai.“²⁰

Daug pasidarbavo Medicinos fakultetas, populiarindamas Pavlovo mokymą. Materialistinį didžiojo rusų fiziologo mokymą talentingai dėstė savo paskaitose prof. V. Lašas. Per paskaitas jis demonstruodavo Pavlovo bandymus. Medikai L. Gutmanas, J. Šopauskas reikiamai įvertino Pavlovo nuopelnus gyvulių psichikos tyrimo srityje. „Pavlovo didžiausias nuopelnas mokslo atžvilgiu yra tas,— rašė L. Gutmanas,— kad jis įvedė tvarką ir objektingumą srityje, kur iki jo viešpatavo chaosas ir savivaliavimas. Turiu galvoje gyvulių psichologiją arba jų aukščiausią psichikos veiklą.“²¹ J. Šopauskas pabrėžė, kad Pavlovas sukūrė mokslą apie sąlyginius refleksus, „kuris davė naują ir visiškai objektingą metodą gyvulių psichikai tirti“²². Kalbėdamas apie nervų veiklos sutrikimo priežastis, L. Gutmanas pažymėjo, kad Pavlovo grynai fiziologinė teorija jas geriau išaiškina, negu ultrapsichologinė Froido teorija.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Gyd. Jonas Kairiūkštis, Gamtos mokslų filosofija, p. 9.

¹⁹ Ten pat, p. 46.

²⁰ J. Kupčinskas, Siela ir medžiaga.— „Lietuvos ūkininkas“, 1927, Nr. 18.

²¹ L. Gutmanas, Didįjį mokslininką atsiminus.— „Medicina“, 1936, p. 412.

²² J. Šopauskas, Ivan Petrovič Pavlov.— „Gamta“, 1936, Nr. 3, p. 154.

Pažangieji gamtininkai kritikavo religinę moralę. J. Kairiūkštis nurodinėjo, kad tikroji moralė negali turėti nieko bendra su religijos skelbiamomis amžinomis elgesio taisyklėmis. Jis aiškino, kad religija šimtmečiais ugdė neapykantą, prietarus, kurių atmosferoje degė inkvizicijos laužai ir buvo naikinami kultūros ir civilizacijos pasiekimai. J. Kairiūkštis teisingai spėjo apie moralės priklausomumą nuo visuomenės.

Tačiau stichiniam materializmui būdingi esminiai trūkumai, aiškinant tiek gamtą, tiek visuomeninius reiškinius. Vienas iš pagrindinių stichinio materializmo trūkumų, aiškinant biologinius reiškinius, yra jų specifikos nesupratimas. Stichiniai materialistai akcentuoja negyvosios ir gyvosios gamtos panašumus, o ne skirtumus. Antai P. Avižonis manė, kad negyviems daiktams yra būdingi gyvybės požymiai. Ypač daug gyvybės požymių esą kristaluose. J. Kairiūkštis teigė, kad visus gyvybės reiškinius galima suvesti į fizikos ir chemijos dėsnius.

Esminis stichinio materializmo trūkumas yra žmogaus specifikos nesupratimas. J. Kairiūkštis teigė, kad žmogus yra tokia sistema, kurioje viešpatauja tie patys dėsniai, kaip ir kituose gyvuočiuose, kad žmogaus sąmonė skiriasi nuo kitų gyvūnų psichikos ne rūšim (kokybiškai), o tik išsivystymo laipsniu (kiekybiškai).

Nesuprasdami žmogaus ir gyvūnų kokybinio skirtumo, gamtininkai pervertino paveldimumo vaidmenį žmogaus gyvenime. Jie teigė, kad žmogus paveldi ne tik fizinę struktūrą, ligas, bet taip pat ir psichines savybes bei socialinius bruožus (gabumus, nusikalstamumą, paleistuvystę, girtuokliavimą). Tik vienas kitas medikas teisingiau sprendė paveldimumo ir aplinkos santykio klausimą. Antai A. Jurgutis nurodydavo, kad vaiko fizinis subrendimas priklauso tiek nuo paveldimumo, tiek nuo visuomeninių veiksnių. Prie jų jis skyrė krašte buvusias ekonomines, socialines, moralines sąlygas bei papročius. A. Jurgutis pasisakydavo prieš fizinį kaimo vaikų perkrovimą, neigiamai veikiančią jų augimą ir vystymąsi. „Mūsų ūkininkas,— rašė jis,— žino, kad netinka kinkyti į vežimą kumeliuką, kol jis nėra visai išaugęs į arklį, tuo tarpu to paties ūkininko vaikas dirba fizinį darbą beveik nuo to amžiaus, kai tik paeina.“²³

Visuomenės biologizavimas, į kurį buvo linkę gamtininkai, sudarė palankią dirvą plisti eugenikai — mokymui, kuris skelbia, kad galima vien biologinėmis priemonėmis — pilnaverčių individų atrankos būdu — sukurti fiziškai sveiką ir gabių žmonių kartą. Ypač karštai eugeniką ir jos siūlomas priemones propagavo J. Blažys, O. Pūdymaitis, V. Bendoravičius. Medicinos fakultete L. Gutmanas rimtai kritikavo psichinių ligonių sterilizaciją. Tačiau ši kritika nebuvo nuosekli. Visai neigdamas šios priemonės taikymą psichiniams ligoniams, jis siūlė ją vartoti prieš nepataisomus nusikaltėlius, kuriuose, anot jo, pasireiškia ir degeneracijos žymių. Tiesa, vėliau jis šiuo klausimu užėmė teisingas pozicijas.

Stichinis materializmo pobūdis buvo viena iš priežasčių, sąlygojusių gamtininkų bejėgiškumą teisingai vertinti įvairias reakcines filosofines teorijas, sukeldavo terminologinę painiavą. Antai J. Kairiūkštis tapatino materializmą su pozityvizmu, P. Avižonis aiškino, kad šalia vitalizmo ir mechanistinio materializmo esanti dar viena pagrindinė pasaulėžiūra — panteizmas. Buržuazinio viešpatavimo metais gamtininkų darbuose galima rasti idėjų, paimtų iš rasizmo, froidizmo, energetizmo arsenalo.

Tačiau dėl šių trūkumų negalima nepastebėti teigiamųjų pusių. Stichinių materialistų veikla, skleidžiant mokslinę pasaulėžiūrą, atliko teigiamą vaidmenį ideologiniame buržuazinės Lietuvos gyvenime. Pirma, jie duodavo atkirtį tuo metu viešpatavusiai religinei pasaulėžiūrai. Kleri-

²³ A. Jurgutis, Vaikų fizinio plytėjimo kontrolės reikalavimai. — „Fiziškas auklėjimas“, 1939, Nr. 10, p. 27.

kalams nepavyko palenkti gamtinių į savo pusę. Antra, stichinio materializmo propaganda paruošė dirvą marksistinės filosofijos plitimui Lietuvoje.

* * *

Propaguojant materialistinę pasaulėžiūrą, Kauno Medicinos institute naujas etapas prasidėjo Tarybų valdžios metais. Marksistinės filosofijos įsisavinimas, ypač senesniosios inteligentijos tarpe,— sudėtingas procesas, pilnas prieštaravimų, kovos tarp nauja ir sena. Tačiau tenka pažymėti, kad tarybinės santvarkos metais šis procesas vyko daugiau ar mažiau sklandžiai. Didelis Komunistų partijos rūpinimasis senąja inteligentija, vis platesnis medikų įtraukimas į aktyvią visuomeninę veiklą, taip pat buržuazinės santvarkos metais susiklosčiusios materializmo tradicijos pagreitino marksistinės filosofijos įsisavinimą. Palyginti greitai ir tvirtai dialektinio materializmo pasaulėžiūrą įsisavino profesoriai Lašas, Kupčinskas, Abraitis ir daugelis kitų. Senąją medikų gvardiją papildė jaunos kūrybinės jėgos, išėjusios mokslus ir apginkluotos mokslinė pasaulėžiūra jau tarybinėse aukštosiose mokyklose.

Tarybų valdžios metais susidarė palankiausias sąlygos mokslinei pasaulėžiūrai propaguoti plačiose gyventojų masėse. Naujoji santvarka sudarė inteligentijai tokias sąlygas skleisti politines ir mokslines žinias liaudyje, apie kurias buržuazinio viešpatavimo metais ir svajoti nebuvo galima.

Tarybų Lietuvoje Medicinos instituto kolektyvas gali atvirai, nebijodamas tamsybininkų kritikos ir nepalankumo, skleisti materialistines pažiūras, gali su didele moraliniu pasitenkinimu vykdyti geriausių Lietuvos inteligentų svajonę šviesti liaudį. Jeigu buržuazinėje Lietuvoje materialistinių pažiūrų sklaidimo nerėmė oficialios valstybinės įstaigos, tai tarybinių laikotarpiu partija ir vyriausybė visokeriopai skatina skleisti liaudyje mokslines žinias. Pakanka pažymėti, kad dabar vien žurnalas „Mokslas ir gyvenimas“, kuriame dažnai rašo Medicinos instituto darbuotojai, leidžiamas 145 000 egzempliorių tiražu, o laikraštis „Kauno tiesa“, kuriame taip pat medikai aktyviai bendradarbiauja,— 50 000 egzempliorių tiražu.

Tarybų valdžios metais Kauno Medicinos instituto darbuotojai parašė visą eilę knygų ir brošiūrų pasaulėžiūros klausimais. Iš jų paminėtini: ateistinių straipsnių rinkinys „Apie gamtą, žmogų ir dvasią“ (1964), kuriame paskelbti profesorių V. Lašo, J. Kupčinsko, B. Abraičio, docentų A. Arnastausko, A. Urbono, A. Jurgučio, A. Vitkaus ir kitų autorių straipsniai; stamboka T. Ivanausko monografija „Gyvybės raida“ (1958), skirta darvinizmo populiarinimui; A. Jurgučio brošiūra „Medicina ir religija“ (1962); V. Lašo brošiūra „Miegas ir sapnai“ (1955), A. Milašienės brošiūra „Bažnyčia — ligų šaltinis“ (1963), Vikonytės-Vasiljevienės brošiūra „Religinės apeigos ir higiena“ (1964), Vaičiuvėno brošiūra „Medicina ir religija — nesutaikomi priešai“ (1964), A. Vileišio brošiūros „Medicina kovoje su prietarais“ (1956) ir „Mirties biologinės priežastys“ (1958), J. Kupčinsko, J. Šopausko, P. Mažylio brošiūra „I. I. Mečnikovas“ (1947) ir kt. Gausūs Medicinos instituto darbuotojų straipsniai pasaulėžiūriniais klausimais pasirodo laikraščiuose, žurnaluose, mokslo darbuose.

Tarybų valdžios metais prigijo ir plačiai išsivystė paskaitinė mokslinių žinių sklaidimo forma, išaugo didelis mokslinių žinių aktyvių propaguotojų ratas. Kauno Medicinos instituto dėstytojų kolektyvas vien 1966 metais perskaitė visuomenei 595 paskaitas, tame tarpe 282 ateisti-

nes. Buvo suruošti 23 teminiai vakarai, 12 alkoholikų teismų. Per radijo mazgus buvo perskaityti 82 pranešimai.

Tarybinės santvarkos metais žymiai pakito mokslininko vidinis gyvenimas, mokslinės kūrybos metodai. Vienu iš svarbių mokslinės kūrybos bruožų socialistinėje visuomenėje tapo kolektyvizmas. Paprastai moksliniai darbai, kol jie išvysta dienos šviesą, svarstomi kolektyvuose — katedrose, mokslinėse konferencijose, teoriniuose seminaruose. Toks kolektyvinis svarstymas yra socialistinių draugiškų santykių išraiška. Jis apsaugo nuo didesnių klaidų, kurios pasitaiko, kai mokslininkas individualiai, su nieku nesitardamas, prabyla visuomenei. Rimtas Medicinos instituto kolektyvinio darbo vaisius yra ateistinio darbo aukštojoje mokykloje sistema. Ją ruošiant, dalyvavo visos katedros, partinė organizacija ir mokslinė taryba. Priimtoje sistemoje nustatyti konkretūs ateistinio darbo uždaviniai, kuriuos sprendžia katedros, visuomeninės organizacijos, biblioteka.

Dialektinio materializmo įsisavinimas įgalino medikus teisingai spręsti visą eilę problemų, kurios domino gamtininkus ir buržuazinio viešpatavimo metais, sėkmingai įveikti stichinių materialistų pasaulėvaizdžio ribotumus.

Prie tokių problemų priklauso *gyvybės kilmė ir esmė* (ją gvildena V. Girdzijauskas, B. Abraitis ir kt.). Remdamiesi dialektiniu materializmu, autoriai atskleidžia ne tik gyvosios ir negyvosios gamtos vieningumą, apie ką rašė ir stichiniai materialistai, bet taip pat parodo kokybinę gyvosios ir negyvosios gamtos skirtingumą. Tačiau, priešingai vitalistams, kurie iš gyvybės specifikos daro išvadą, kad esanti nemateriali gyvybinė jėga, marksistiniai autoriai įtikinamai parodo, kad šis kokybinis skirtumas yra būdingas biologinei materijos judėjimo formai. V. Girdzijausko ir B. Abraičio darbuose kritikuojamos religinės ir idealistinės pažiūros į gyvybės kilmę bei esmę.

Žymiai plačiau ir giliau, negu buržuaziniais laikais, Medicinos instituto darbuotojai (T. Ivanauskas, J. Kupčinskis ir kt.) populiarina gyvosios gamtos evoliuciją. Savo knygoje „Gyvybės raida“, pranešimuose bei straipsniuose T. Ivanauskas plačiai populiarina Darvino evoliucijos teoriją, kritikuoja religines pažiūras į gyvąją gamtą (kfeacionizmą).

Tarybinis laikotarpis moksliskai aiškina *žmogaus kilmės problemą* (J. Nainys, A. Jurgutis ir kt.), įveiktas stichinio materializmo ribotumas, reiškėsis žmogaus ir gyvūnijos kokybinio skirtumo nesupratimu, mokamai kritikuojamos religinės pažiūros tuo klausimu. Kritikuodamas klerikalus, J. Nainys rašo: „Žmogus didesnis ir pranašesnis už visus kitus gyvūnus ne „nemirtinga siela“... o sąmoningu kūrybiniu darbu“²⁴. Aiškindami žmogaus kilmę, tarybiniai medikai remiasi genialiomis Engelso idėjomis apie lemiamą darbo vaidmenį beždžionės sužmogėjimo procese.

Tarybiniai medikai (V. Lašas, A. Jurgutis, V. Vaičiūvenas, A. Vileišis ir kt.) plačiai ir visapusiškai sprendžia mąstymo esmės problemą. Remdamiesi Pavlovo ir kitų autorių darbais, Kauno Medicinos instituto propagandistai savo brošiūrose bei straipsniuose nagrinėja mąstymo priešistoriją — gyvūnų instinktus, įgūdžius, sąmonės vystymąsi visuomenėje, moksliskai aiškina įvairius slėpiningus reiškinius, kuriais mėgsta spekuliuoti klerikaliniai autoriai (miegą, sapną, hipnozę, letargiją, lunatizmą). Remdamiesi mokslu, gamtininkai demaskuoja religinius vaizdinius apie nematerialią sielą, kritikuoja spiritizmą, parodo, kad smegenys, V. Lašo žodžiais tariant, yra sielos laboratorija.

²⁴ J. Nainys, Žmogaus kilmė.— Rink.: „Apie gamtą, žmogų ir dvasią“, V., 1964, p. 75.

Medicinos instituto darbuotojai daug vietos skiria naujoms problemoms, kurios beveik visai nebuvo nušviečiamos buržuaziniu laikotarpiu. Bene didžiausio dėmesio susilaukė problema „Medicina ir religija“. Ją gvildena didelis medikų būrys (J. Kupčinskas, A. Vileišis, A. Jurgutis, Vikonytė-Vasiljevienė, V. Vaičiuvėnas, A. Milašienė, A. Urbonas, T. Šiurkus, V. Girdzijauskas ir kt.). Šią problemą nagrinėja ir studentų moksliniai būreliai.

Ginkluoti mokslinė pasaulėžiūra, medikai plačiai gvildena mūsų tarybinėje ateistinėje literatūroje mažai nagrinėtą klausimą — medicinos ir religijos priešingumą. Jie nurodo, kad medicina ir religija iš esmės skirtingai aiškina ligų priežastis, remiasi skirtingu priėjimu prie reiškinių. Kartu parodoma, kad medicina teikia ypač daug medžiagos ateistinei propagandai.

Medikai nagrinėja religijos priešingumą ne tik medicinai apskritai, bet ir konkrečioms jos šakoms (higienai, mikrobiologijai, chirurgijai), parodo įvairių religinių apeigų ir tradicijų žalą žmogaus sveikatai. Paminėtinas Vikonytės-Vasiljevienės vadovaujamas studentų 1962 metais atliktas tyrinėjimas. Studentai ištyrė švęstą vandenį ir sanitarinę vandens indų būklę trylikoje bažnyčių. Gauta medžiaga buvo panaudota ateistinei propagandai. Kauno bažnyčių švęstą vandenį tyrė instituto ateistinio studentų būrelio nariai ir 1958 metais.

Medikai mokslškai aiškina kai kuriuos ligonių pagijimo „šventosiose“ vietose atvejus, parodo, kad tokio pagijimo priežastys yra ne stebuklingas antgamtinių jėgų veikimas, o žmogaus psichikos ypatybės. Kauno medikų darbuose daug dėmesio skiriama gyvybės ir mirties klausimui, nušviečiami naujausieji mokslo laimėjimai, atgaivinant mirusius klinikinė mirtimi, parodoma tokių laimėjimų reikšmė kovai su religinėmis dogmomis apie pomirtinį gyvenimą, apie nemirtingą sielą.

Aiškindami medicinos ir religijos priešingumą, medikai ateistai panaudojo istorinę medžiagą. Jų darbuose plačiai nušviesta religijos kova prieš mediciną vergovinėje, feodalinėje ir kapitalistinėje santvarkose. Vertingi yra J. Šiurkaus darbai, gvildenantieji bažnyčios ir sveikatos apsaugos santykius feodalinėje ir buržuazinėje Lietuvoje. Remdamasis turtinga faktine medžiaga, J. Šiurkus griauna klerikalinių autorių teigimą, kad katalikų bažnyčia, girdi, didžiai rūpinosi liaudies sveikatingumu, kad ji visą laiką kovojusi prieš girtuokliavimą.

Šiuo metu ypač aktualu yra ne tik parodyti medicinos ir religijos nesuderinamumą, bet ir apibendrinti medicinos įstaigų ateistinio darbo formas ir metodus. Šis darbas institute jau pradėtas. Reikia pažymėti, kad šioje srityje medicininė visuomenė laukia iš Kauno Medicinos instituto mokslininkų daugiau darbų.

Instituto darbuotojai stengiasi gvildinti ir kitus ateizmo klausimus: religija ir moralė, religija ir mokslas (tame tarpe, tikinčiųjų mokslininkų problema), chemija ir religija ir kt.

Pažymėtina, kad medikai neapsiriboja vien religijos kritika. Jie mėgina iš dialektinio materializmo pozicijų kritikuoti paplitusias kapitalistiniame pasaulyje idealistines, reakcines teorijas. Antai A. Jurgutis tarybinio laikotarpio duoda išplėstinę rasizmo kritiką, kurią pradėjo dar buržuazinėje Lietuvoje. J. Kupčinskas giliai kritikuoja froidizmą, psichoanalitikų pažiūras į sapnų, neurozių kilmę, įtikinamai parodo, jog Froidas klysta, pervertindamas lytinio instinkto reikšmę žmogaus gyvenime. J. Mažylis nagrinėja „fiziologinio“ idealizmo vystymosi istoriją nuo Miulerio iki šių dienų ir parodo to mokymo klaidingumą.

Iš kitų problemų, nagrinėjamų Kauno Medicinos institute, galima nurodyti medicininės etikos problemą (J. Kupčinskas). Reikia pažymėti, kad

šis klausimas mažai gvildenamas netgi sąjunginiu mastu. Turint galvoje jo aktualumą, reikia tikėtis, kad jis susilauks ateityje didesnio dėmesio.

Iš trumpos apžvalgos matome, kad Kauno Medicinos institutas turi tvirtas materialistines tradicijas, kurios visapusiškai vystomos ir praturtinamos.

Kauno Medicinos institutas
Filosofijos ir mokslinio
komunizmo katedra

Įteikta
1965 m. lapkričio mėn.

МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКИЕ ТРАДИЦИИ КАУНАССКОГО МЕДИЦИНСКОГО ИНСТИТУТА

И. ЗАКСАС

Резюме

1. В истории Каунасского медицинского института выделяются два периода: период буржуазного господства и советский период. Эти два периода характеризуются и качественными отличиями в области философии.

2. В период буржуазного господства в стенах Медицинского факультета Каунасского университета происходила борьба между материализмом и идеализмом. Идеалистические взгляды в биологии отстаивали отдельные естествоиспытатели и медики: антидарвинист Ландау (биологическую теорию релятивизма), Пудимайтис (витализм).

3. Подавляющее большинство естественников стояло на позициях естественно-исторического материализма. Представители естественно-исторического материализма (Иванаускас, Кайрюкшис, Авижонис, Купчинскас и др.) боролись против религиозно-идеалистических взглядов в биологии, отстаивали дарвинизм, материалистически решали проблемы происхождения жизни, эволюции живой природы, происхождения человека, сущности человеческого мышления. Отдельные медики (Гутманас, Шопаускас) пропагандировали учение Павлова. Ряд медиков (Юргутис, Вайчюнас) критиковал расизм, евтаназию.

4. Естественно-исторический материализм естествоиспытателей Медицинского факультета Каунасского университета не был свободен от серьезных недостатков. Отдельные стихийные материалисты не поняли качественного отличия живой природы от неживой природы. Естествоиспытатели биологизировали общество. Широко пропагандировалась евгеника. Отдельные стихийные материалисты не смогли избежать влияния энергетизма, фрейдизма.

5. В советский период естествоиспытатели старшего поколения и молодые медики Каунасского медицинского института овладевали диалектическим материализмом. Марксистская философия оказывала плодотворное влияние на работу естественников. Более глубоко и научно разрабатываются проблемы, которые интересовали ученых и в буржуазный период (происхождение жизни, эволюция живой природы, происхождение человека, сущность человеческого мышления). Широко пропагандируются дарвинизм и учение Павлова (Абрайтис, Иванаускас, Найнис, Лашас, Юргутис). Вместе с тем представители как старшего, так и молодого поколений успешно разрабатывают ряд новых проблем. К ним главным образом следует отнести следующие:

«Медицина и религия»: религиозные обряды и гигиена, жизнь и смерть, микробиология и религия, отрицательная роль религии в истории медицины вообще и в истории медицины Литвы в особенности (Купчинскас, Юргутис, Вилейшис, Вайчювенас, Урбонас, Васильевене, Милашене, И. Шюркус, Т. Шюркус и др.); «Формы и методы атеистической работы врача» (Юргутис); «Критика идеалистических взглядов в биологии и медицине» (Купчинскас, Мажилис); «Врачебная этика» (Купчинскас).

6. Коллектив Каунасского медицинского института успешно применяет положения диалектического материализма в своей педагогической, научной работе, лекционной пропаганде.